

„EGYKOR REGÉNYHŐS VOLTAM...”

Az irodalom kultusza Krúdy Gyula műveiben

„Abból a Magyarországból jött, amelyet nem láthattunk többé viszont, amely Magyarországon éppen olyan életkérdés volt az irodalom ügye, mint akár a mindennapi kenyér. Azaz fontosabb volt az irodalom a kenyérnél is, mert kenyér jóllakásig jutott mindenkinek: az irodalom a hétköznapi csemegéje volt, amelyet sűrűn kellett fogyasztani, hogy az ember harmóniába maradhasson a hangulataival.”¹

Még ha éppen így talán soha nem hangzott el, senkit nem lep meg az efféle összegző kijelentés: Krúdy Gyula a profán kultuszok írója. Az pedig egyenesen közhely számba menne, ha úgy emlegetnénk, mint az evés kultuszának, a szerelem (vagy még inkább a nők) kultuszának, sőt a századfordulós Pest kultuszának íróját.

A felületes szemlélő számára is feltűnik, hogy a profán kultusz többnyire a maga teljes kiterjedésében (lexikoncikk-szerű részletezettséggel) jelenik meg műveiben: megmutatkozik a magasztos eszmével vagy különleges tárggyal való személyes közösségben élés érzése (és a törekvés rá), ennek ünnepélyes külsőségekben való kifejezése; szerepelnek a kegyelet megnyilvánulásai – az emlékezés változatos, emelkedett formái, a „szent helyek”, ereklyék tisztelete, megőrzése stb. A kultusz egyszerre tárgya és közege a Krúdy-műveknek, minthogy a hősöknek és az elbeszélőnek egyaránt személyes köze van alakváltozataihoz. A profán kultusz a világ megkettőzésének egyik lehetősége: a felmagasztalt (a szent) mögött mindig ott áll a közönséges, a mindennapi. Elmondható, hogy a Krúdy-hősök többsége a világkettőzés, egyszersmind

pedig a kultuszteremtés (vagy -ápolás) kényszerében létezik. Az élet elviselésének egyik lehetséges módja ez számukra: vannak, akiket – paradox módon – ez kapcsol az élethez, ez éltet, másfelől pedig szép számmal vannak olyanok, akiknek számára éppen ebben (ezekben) valósul meg az élet. Az evés kultuszának követői például az élet elrettentően nyers anyagi lényegének úgy hódolnak meg, egyúttal pedig úgy diadal-maskodnak rajta, hogy szertartásokba, szimbolikus cselekvésekbe, legendákba burkolják, mintegy szublimálják. A halál legyőzésének, illetve az élet bekebelezésének hasonló gesztusai uralkodnak a szerelmi történetekben is: Szindbád, Nagybotos Viola vagy Rezeda Kázmér kalandjaiban.

Mintha ez utóbbi, az elemzők által oly sokat (és oly nagy élvezettel) emlegetett kérdések a Krúdy-művek kritikai recepciójában mindig is háttérbe szorítottak volna egy velük legalábbis egyenrangú, ha ugyan nem előbbre való másikat: az irodalom kultuszának (egyszersmind divatjának) problematikáját. Előszertettel írták le Krúdyról, hogy az irodalmi ínyencek írója, arra nézve azonban legfeljebb csak utalásokat találunk, hogy mit is kell ezen értenünk. Elsősorban talán azt, hogy a Krúdy-művek finomságait, különleges narrációját, elmélyült világlátását leginkább csak a hozzáértők, a műveltek, különösen pedig maguk a szakmabeliek, az írók képesek teljességében méltányolni. (Mindez persze könnyedén kiterjeszthető bármely irodalmi mű elemzésére: ha ilyesmibe kezdünk, mindig érdemes az íróársak véleményét is számításba venni. Még ha nemegyszer enigmatikusan fogalmaznak is, többet – vagy helyesebben: mást – látnak meg egy-egy műben, mint az irodalmat hivatásszerűen feldolgozó szakemberek vagy a pusztán élvezetből [és az élvezetért] olvasó közönség.) Szinte bizonyos azonban, hogy még másról is szó van az efféle talányos jellemzésekben, többek között – kifejtetlenül – talán arról, hogy Krúdy, minden más magyar írótól különbözve, az irodalmat magát is megjelenítette, sőt szinte állandóan szerepeltette műveiben.² Azt is mondhatnánk, hogy általában véve nem különítette el az irodalmi fikciót más (egyszerűbb vagy bonyolultabb) valóságértelmezésektől.

Valóság ugyanis nem létezik elbeszélői világában, műveiben – hangsúlyozottan – minden, de minden „csak” értelmezés, reflexió. Gyakran azt is megjelentette, hogy az emberek többsége nagyon kevésbé önálló az értelmezések terén, s az effajta műveletekhez kész (vagy legalábbis félkész) anyagokat igényel, amelyeket kölcsönvehet, sőt eltulajdoníthat mások történeteiből, beszélgetések során kinyilvánított véleményeiből, az újságokból és a szépirodalomból. Minthogy pedig ez utóbbiaknak legsajátabb dolga az élet értelmezése: ők kínálják a legkitűnőbb példatárat. Az emberek: színésznők, hírlapírók, kurtizánok és főpincérek az irodalom nyelvén (is) szólnak, amikor egymáshoz beszélnek (az irodalom pedig mindennapos beszédfordulatokkal frissíti fel a maga könnyen avuló nyelvi választékosságát.)

Az irodalom mint viselkedési, társalgási s ezzel együtt természetesen mint önkifejezési útmutató (mintagyűjtemény) jelenik meg számos Krúdy-műben. A hősök a legtermészetesebb dolognak tartják, hogy mások beszélnek helyettük, mint ahogy Cyrano szavaival más hódít Rostand művében, úgy használják fel férfiak és nők az irodalom szavait a maguk érdekében, céljaik elérésére. Berta, a szép vidéki állatorvosné, Rezeda szerelmi tanítómestere *„könyveket küldött, és a könyvekben megjelölte azokat a helyeket, amelyeket ő maga nagy élvezettel olvasott; olykor egy hajszal, máskor egy ceruzajel mutatta, hol ábrándoztak el a szép szemek a meszezi vidéki városban.”*³

Krúdy regényeiben, elbeszéléseiben a férfiak és nők gyakran beszélnek olvasmányaikról, sűrűn hivatkoznak irodalmi művekre, s eközben némelykor lényük legbensőbb tulajdonságait nyilvánítják ki, általában azonban csupán azt, hogy milyennek szeretnék magukat láttatni másokkal. Az irodalomról való beszéd éppúgy az önkifejezés eszköze Krúdy műveiben, mint az öltözködés, a hajviselet vagy a különféle gesztusok és szófordulatok.⁴ Az ifjú Rezeda hivatás és karrier, érzés és számítás, cselekvés és verbalizmus között ingadozó lényére (*A vörös postakocsi* történetében) ellentmondásosságát megerősítő vonásokat rajzolnak irodalmi példái és hivatkozásai: Strindberg és Karl Kraus mellett

Turgenyev, Jókai vagy éppen Cervantes emlegetését hol a sznobisztikusan kérkedő tájékozottság, hol a szívbeli vonzódás, hol pedig – a narrátori szerepet elvállalva – a szakmai megfontolás motiválja.

Krúdy szemlátomást nagy kor- és környezetfelidéző erőt tulajdonít az írók neveinek; a valaha népszerű, sőt divatos szerzők emlegetése éppúgy a közös (sokszor már csak mások emlékeiben megőrzött) élményeket hivatott felidézni, mint a politikusoké vagy a városok (elsősorban a főváros) életében különös jelentőséggel bíró (mert egyezményes tájékozási pontként szolgáló) boltok tulajdonosaié. Mindez éppenséggel azt a fontos szerepet is hangsúlyozza, amelyet az irodalom (egyáltalán a nyomtatott szöveg) a közös emlékezet, életismeret és világszemlélet kialakulásában betölt.

Különféle hivatkozásokban, utalásokban (függő és egyes beszédben egyaránt), hasonlatokba zártan, idézetekben több száz író nevét őrzik a Krúdy-regények, s ekként hirdetik, hogy az irodalmi fikciót is áthatja az az irodalmiasság, amely szerzőjük felfogása szerint az életet, illetve az életmagyarzatokat egy idő óta (mintegy száz éve) általánosan jellemzi. Holt és eleven írók, költők tömegéről történik említés e művekben, amelyekben alighanem ők alkotják a legrepresentatívabb „valós csoportot”, az egykori és kortárs boltosok, színészek, vendéglősök, pincérek, zsokék és lófuttatók, a politikusok, valamint társasági urak és hölgyek népes seregében. Az irodalom és az élet felfejthetetlen összefonódásáról beszél például a *Rezeda Kázmér szép élete* narrátora is. „*Ohnet György... piros kötetes regényeit ebben az időben szélkében olvasták Magyarországon és szívből megsírárták. A nőolvasók romantikusok és egyben élvhajászok voltak. A könyvekben aláhúzták a félreérthetőbb szavakat, de elvárták úgy a regénykönyvektől, mint az élettől, hogy az a lehetlenségig érzelmes legyen. Kéj, szomorúsággal keverve! – volt a jelszó a népszerűsége pályázó regényírók és az élet regénycsinálói között.*”⁵

A narrátorok és a hősök egyaránt a magyar irodalom kisebb-nagyobb jelentőségű alkotóit emlegetik a legtöbbször,⁶ de a világirodalom legnagyobbjaira (a francia, angol, orosz,

spanyol és más irodalmak nagyjaira) is sokszor és igen gyakran a kultusz nyelvén megszólalva hivatkoznak. Általában így hangzik el Cervantes, Shakespeare és néhány más Krúdy-kedvenc (mint például Puskin, Dickens, Turgenyev és Thackeray) neve, és az sem ritka, hogy némelykor közkeletű appellatívumok állnak nevük helyett: „*a búsképi*”, „*az avoni hattyú*”, „*a sánta lord*” stb. Nem kétséges azonban, hogy a legfőbb irodalmi kultuszszemély Krúdy szemében Shakespeare volt. Minduntalan fontos hivatkozási alapként tűnik fel regényeiben és elbeszéléseiben, őt emlegette a leggyakrabban tárcáiban és más zsurnalisztikus műveiben, sőt nemegyszer már-már vallásos allúziókkal szól róla: „*ő volt az egyetlen ember a földön, akinek olyan szeme volt, mint az Istennek, mindent látott*”.⁷ A nagyok és kiválóak mellett gyakran kerülnek szóba olyanok is, akiknek talán nem jutott hely a Parnasszuson, de népszerűségük, mint például Dumas père-é, kitartóan ostromolta az egeket, és olyanok is, mint Paul de Kock, aki valaha kedvelt szerző volt az unatkozó hölgyek körében, de nevének az idő múlásával már csak korfestő jelentése maradt.

A Krúdy-regényekben feltűnő magyar írók (hírlapírók és szerkesztők), túlnyomórészt a XIX. század végi (tumultuózus) budapesti irodalmi világ eleven alakjainak megörökítései. E többnyire már életükben elfelejtett irodalmi férfiak, kisasszonyok és asszonyságok emlékezetét mára már jobbára csak a Krúdy-művek tartják fenn. Szinte bizonyos, hogy már a korabeli közönség számára sem volt művekhez (olvasói élményekhez) köthető a felemlített irodalmi nevek többsége, a mai olvasó pedig aligha tudja pontosan megkülönböztetni a kitalált neveket a – sokkal nagyobb számban előforduló – valódiaktól. Mindez a fikció és a ténytudás – idővel egyre teljesebbé váló – összemosódásához vezetett (s ez feltehetően egyáltalán nincs az írói szándék ellenére), ugyanakkor az irodalom kultuszához közelítette az olvasót, mert szinte észrevétlenül mélyítette el benne a beavatottság érzését (azzal a jóleső tudattal, hogy minél kevésbé ismert nevekről van szó, annál értékesebb tudni róluk).

Az „ércnél maradandóbb emlék” Krúdy műveiben nem önmagának az elbeszélőnek van megalkotva, hanem a kortársaknak és az elődöknek. Mindebben feltehetően az a meggyőződés is ott munkált – s ezt Krúdy számos tárcában, nekrológban és egyéb (gyakorta esszéisztikus) alkalmi írásban is kifejtette –, amely szerint a nemzeti emlékezet ébresztője és fenntartója, a magyar irodalom a nagyok, a zsenik, valamint a közép- és kisszerűek együttes alkotása. Vannak elődei és kortársai között többen mások is, akik számos tanulmányt, esszét, tárcát szenteltek a magyar irodalom történetének, nagy alkotóinak és műveinek, ám egy sincs, aki olyan lankadatlan figyelemmel fordult volna az obskúrus írók, költők és szerkesztők felé, mint Krúdy. Elmondható, hogy több száz írásában ő egymaga alkotta meg a századvégi, századfordulós irodalmi élet szürke munkásainak, kis elfeledettjeinek, szerény különceinek emlékművét.

A kegyelet hangja félreérthetetlenül kihallatszik az elbeszélő szavaiból, valahányszor a magyar irodalom múltjáról, sőt közelmúltjáról szól, de ironikus utalásokkal, travesztikus, sőt parodisztikus célzásokkal egyúttal olvasói értésére adja azt is, hogy az irodalom nemcsak szent ügy, hanem profán praxis is, s hogy ráadásul az irodalmi kultusz megteremtői és fenntartói a kultusz által (nemegyszer) saját érdekeiket és céljaikat szolgálják. A nagyok, a zsenik időről időre mint kultuszszemélyek lépnek elő írásaiban, így lesz Kölcsey „üstökös”, Arany János „egy a magyar költői korona gyémántjai közül”, Madách „tündöklő csillag”, Petőfi, aki „maga az ifjúság”: „Meteor”, Cholnoky Viktor „Magyar Szentlélek”, Ady Endre pedig „a legdíszesb karácsonyfa a magyar irodalom ligetében”. Regényének hősei is ekként emlegetik kedvenceiket: „a bús és aranypókhálós Reviczkyt” vagy „az est harangszó-hangú Tompát.”

Sokatmondó tény, hogy Krúdy regényeinek gyakorta hőse, sőt nem egy esetben főhőse író, s hogy a történetek leggyakoribb színhelyei között ott találjuk az irodalmi találkozóhelyeket, ideértve a szerkesztőséget is. Az íróhősök közül a legtöbbször Rezeda Kázmér jelenik meg: központi szerepet

játszik a legtöbb „vörös postakocsi-”, illetve Alvinczi-regényben, így *A vörös postakocsi*, az *Őszi utazások a vörös postakocsin*, a *Nagy kópé*, *A kékszalag hőse*, valamint a *Rezeda Kázmér szép élete* történeteiben. Egy Bimy nevű pályakezdő fiatal író a főhőse a *Velszi hercegnek*, a hozzá némiképp hasonló Józsiás pedig a századvégi magyar (egész pontosan: a pesti) irodalmi élet regényeként is értelmezhető *Hét Bagolynak*. Kisebb, de nagyon fontos szerepekben is feltűnnek írók, sőt némelyik vissza-visszatérő alak, mint Alvinczi titkára, az öreg Szilveszter. Ő is, akárcsak Bonifác Béla, Szomjas Guszti vagy Dideri Dir eleven személy(ek)ről van mintázva (Szilveszter Erdélyi Gyuláról, Bonifác Béla Pongrácz Béláról, Szomjas Guszti Kálnay Lászlóról, Dideri Dir Lengyel Gizelláról). Mind-mind Krúdy ifjúságát idéző személyek ők, az ifjú Rezeda, Bimy vagy Józsiás alakjában pedig feltűnően sok az önéletrajzi utalás, a közvetett, különböző módon elszemélytelenített, de rekonstruálható vallo-másosság.

Az írók vagy szerkesztők éppúgy, mint a többi illuzionisták (a színészek, színésznők, a félvilági hölgyek vagy a lóverseny-nábobok és más hírhedt hazardőrök) egyfelől kiszolgálják a közönséget (egyúttal feltámasztják benne a folyamatos fogyasztás vágyát is), másfelől pedig alakot, kifejezést adnak a kínzó, de tárgyukat megnevezni sem tudó hiányérzeteknek. Az íróhősök regényei az irodalom (és egyéb „szent dolgok”) profanizálódásának korszakát jelenítik meg, s ezzel együtt az ennek ellenében folytatott tragikomikus, kudarcra ítélt küzdelmeket is. Ezek a művek szinte refrénszerűen közlik olvasóikkal, hogy a méltóságát veszített irodalomnak (és írónak) fokozottan szüksége van kultuszra, amelyet talán elsősorban az írók és költők maguk kezdeményeznek és (az elsősorban női alakokban megjelenített közönség segítségével) tartanak életben.

Krúdy azt sejteti, hogy a kultuszteremtés titkait részben elődeiktől, részben azonban irodalmon kívüli emberektől vették át az írók. Így például a Krúdy-regények vissza-visszatérő hőse, Rezeda Kázmér a nagy szerencsejátékosról, Alvinczi Eduárdtól, illetve a szerelem kisebb-nagyobb pap-

nőitől tanulja a hatáskeltés, a szertartásosság gesztusait, az írás rítusait azonban kizárólag íróelődei példái nyomán gyakorolja: „*Fekete selyemsapkát tett a fejére, mikor elhatározta, hogy ismét felveszi az írók tollát. Apró betűkkel írt, mint Tóth Bélától vagy Gáspár Imrétől látta fiatal korában, akik már jóformán teljesen megszűntek érző és mindennapi emberi életet élni, elgörbült ujjú írók voltak, akik félelmetes rendszeretettel hajoltak papírosaik fölé. S egészen mindegy volt nekik, hogy odakünn tavasz van vagy tél. (Egy időben minden író Balzac Honoré szeretett volna lenni életmódjában is.)*”⁸

Az irodalom voltaképpen – Krúdy értelmezésében – az élet kiterjesztése (térben és időben, minőségben és mennyiségben) az olvasók s olykor az írók számára, egyszersmind pedig társaság a magányosnak, menedék a mindennapiságtól szenvedőnek. Egy másik világ, ahová át lehet járni, amely élményeket, sőt emlékeket ajándékoz látogatóinak, de ahonnan – ahogy ezt az *Őszi utazások* Rezedájának története is mutatja – némelykor nehéz a visszaút. Krúdy sohasem titkolta a szélsőséges elirodalmiasodás (a donkizotizmus) reális veszélyeit, ezek hatják át *A vörös postakocsi* egész cselekményét, amelyet azután a regény egyik hőse, Bonifác Béla az irodalom levegőjétől megszédült Dideri Dir leányainak tételesen is megfogalmaz: „*Rettentő méreg az irodalom. Vérbajossá teszi a polgárokat és polgárnőket, ha beléköstolnak. Az írók mind szélhámosok. Kinevezik királyi mestersegnek, a legdicsebb foglalkozásnak a maguk dolgát. Holott tulajdonképpen senkinek sincs szüksége az irodalomra. Az emberek sokkal boldogabbak volnának, ha nem volna irodalom. Tovább is születnének, szeretnének és meghalnának. A nagy, gyönyörűséges Életnek semmi köze sincs az apró, sűrű betűcskékhez. Az írók, mint egy titkos szövetség, századok óta mérgezik az emberek lelkét, hogy maguk meg tudjanak élni. A meséik, dalaik mind arra valók, hogy nyugtalanságot, zavart idézzenek elő az emberi lelkekben. És ha egy családba beköltözött az irodalom édes mérge, ott nyomon következik a boldogtalanság. Az írók feleségei mind szerencsétlen asszonyok.*”⁹

Az íróregények (Rezeda, Bimy és Józsiás történetei) megmutatják, hogy mind az író, mind az olvasó (a közönség) érdekelt az életpótlékot kínáló, sőt életvezérlő irodalom presztízisének növelésében, sőt azt is, hogy e tevékenységben kölcsönösen támogatják egymást. Az egykori varázssal teli világ emlékeit az irodalom őrzi, illetve teremti meg, s ezzel egyúttal a jelen értékeit, eszményeit is kijelöli. E feladatnak (e hivatásnak) sokszor gyakorlatias megfontolásokból, máskor pedig egyenesen kényszerből is igyekszik megfelelni.

Krúdy az irodalom elközönségesedésének szentelt nagy regényében, a *Hét Bagolyban* elégikus felhangokkal vegyes (ön)ironikus tónusban, olykor pedig kíméletlen szarkazmussal jeleníti meg, hogy bár az irodalmi alkotás a kívülállók szemében „szent tevékenységnek” mutatkozik, valójában nem más, mint munka. Az író a modern (századvégi) világban felkent személyből mutatványossá vagy megrendelésre dolgozó iparossá, az egykori rajongó hívek tábora pedig mindenekelőtt fogyasztói körré lesz – közös és jól felfogott érdekből azonban mindahányan meg akarják őrizni, fenn akarják tartani az irodalom eszményire színezett múltjának (valamiféle elképzelt aranykornak) emlékét.

E törekvés megnyilvánulásaként az elbeszélő(k) és az elbeszélői szerepet időről időre átvállaló hősök gyakran élnek azzal az előadói fordulattal, hogy történeteik szereplőit irodalmi alakokhoz hasonlítják,¹⁰ illetve effélékkel azonosítják: *A vörös postakocsi* narrátora például – közvetve – Kolhaas Mihályhoz hasonlítja Bonifáczt Bélát,¹¹ és azt állítja, hogy Rezeda Kázmér Thackeray egyik regényalakjának képzelet magát, Madame Louise Ivan Iljicsnek nevezi „ispánját”,¹² az *Őszi utazások* Rezeda téli esteken Anyeginnek álmodja magát, s úgy beszél Alvincziről, mint aki olykor Kárpáthy János szerepét játssza, máskor pedig irodalmi hősnőkhöz hasonlítja kedveseit.¹³ És vannak Krúdynak olyan művei is, amelyeknek főhősei hosszabb-rövidebb ideig emblemaszerűen viselik egy-egy közismert irodalmi alak nevét: Alvinczi időről időre mint Monte Christo tűnik fel, a *Bukfenc* idősödő férfi hőse a Don Quijote nevet viseli, Pistolit¹⁴ vagy

a *Boldogult úrfikoromban* szereplő Pista urat gyakorta emlegeti az elbeszélő Falstaffként.

Ezekben a regényekben számos más alakváltozatában is megjelenik az irodalom kultusza. A hasonulás vágya tombol például az olyan irodalmi férfiakban, akik a nagy elődök külsejét, gesztusait és attitűdjeit másolják: a pályakezdő, ifjú Rezeda például Bessenyei Györgyhez, a *Rezeda Kázmér szép életének* egyik hőse Heinéhez óhajt hasonlítani-hasonulni. Előkerülnek azután olyan szent tárgyak, ereklyék is, mint Balázs Sándor köpönyege (Szilveszter kultikus ruhadarabja), amelyek az irodalom folytonosságát példázzák, másfelől pedig az irodalom szent múltjából való egyéni részesedés lehetőségét kínálják fel. És vannak kultikus összejövetelek is, amelyeket írók költők (olykor még az olvasók is) az irodalom ügyeinek szentelnek. (Ezek általában nagyon is köznapi, sőt közönséges színhelyeken zajlanak: legtöbbször kocsmákban.) Az irodalom áthatja a köznapi beszélgetéseket is, szerelmi légyottokon éppúgy szóba kerül, mint a nyilvánosházak szabadnapjain vagy csendesebb (vendégek nélküli) estéin.¹⁵

Általában szent helyekként tűnnek fel az irodalom hajdani műhelyei: a szerkesztőségi épületek, rég meghalt írók otthonai, házai, a Belváros, a József- és Terézváros utcái egykor (tegnap, tegnapelőtt) élt írók és költők lábnyomait őrzik, s az olvasónak meg kell éreznie, hogy Pest megszentelt város. Olyan (főként képzelt) múlt emlékeit őrzi, amely „a rajongás kora” volt, amelyben „a nemzeti álom” formálódott, s amelyben „Magyarhon Tündérhon volt”, s amelyben az irodalom, „a legszentebb művészet” nem volt áru.

Az íróhősök különös, groteszk-érzelmes kalandjai nagy nyomatékkal jelenítik meg, hogy a könyv, az olvasmány idővel nemcsak általános élettapasztalattá, hanem éppúgy személyes emlékké is lesz, mint minden más élmény. Nem ritka, hogy régi, kedves olvasmányok (az ifjúkor könyvei) felidézésével maga a csodálatos (naiv, rajongó) ifjúság elevenedik meg a hősök számára. Az irodalmi mű kétféle időt őrizz meg tehát: keletkezése koráét és – sokkal erőteljesebben – az egyéni, a személyes olvasások idejét.¹⁶ Krúdy azt is közönsége

tudomására hozza, hogy az irodalom, az irodalmi művek, az olvasás kultusza valójában a történeti és a személyes múlt egybemosódó kultusza. Az ifjúság, illetve régebbi korok tiszta eszményeinek ismételt átélése, de legalábbis felidézése. Az irodalom Krúdy szerint tehát az emlékezés különös lehetőségét kínálja fel: olyasmire segít emlékezni, ami valójában soha nem történt meg. Meglehet, ennek megmutatása, ironikus-patetikus, kegyetlen-érzelmes kifejtése is hozzájárult életműve folyamatosan alakuló (és átalakuló) kultuszához. „*Szeretem azokat a könyveket – írta Arany Jánosról szóló tárcájában –, amelyekből tegnapi emberekről olvashatni; olyan emberekről, akiket a valóságban sohasem láttunk, de mégis úgy gondoltunk rájuk, mintha ifjúságunk boldog, aranyfoltos napjait az ő társaságukban töltöttük volna egy nagy fa alatt.*”¹⁷

(2000)

Jegyzetek

¹ Krúdy Gyula: *Bródy*, 1924

² Mindezen kívül a magyar irodalom kis és nagy alkotóinak, klasszikusainak és obskurusainak több mint száz tárcát, cikket szentelt; két kortársáról pedig (az előtte járó írónemzedék legdivatosabb, legsikeresebb tagjáról, Bródy Sándorról, illetve saját nemzedékéből az igen hamar kultuszszemlélyé vált Ady Endréről) tárcafüzérékből kikerekedő „tényregényeket” is írt: *Bródy Sándor avagy a nap lovagja* (1925–1927), *Ady Endre éjszakai* (1925).

³ V.P. 162–163.

⁴ Sőt, már magában véve könyvvel megjeleneni is nemegyszer önjellemző szándékra vall: „*Vilmaanya egy regényt olvasott már évek óta – amelynek ez volt a címe: Ivanhoe –, amikor vendég jött a házhoz.*” (Ö.U. 326.)

⁵ (I. m. 170.)

⁶ A magyar irodalom klasszikusai közül a legtöbbször ifjúkorának írófejedelmét, Jókait, azután Petőfit, Tompát, Himfy-Kisfaludyt emlegeti regényeiben Krúdy, de mellettük többször találkozhatunk Bessenyei, Kármán, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Arany János, Vajda János nevével is. A reformkor és a századközép kisebb irodalmi alakjai közül sűrűn kerül szóba Balázs Sándor, Lauka Gusztáv, Lisznyai Kálmán. A századvég és a századelő idővel elfeledett szerkesztőinek, hírlapíróinak és költőinek légiójában a leggyakrabban Gáspár Imre

(mint Gili Balázs és Gasparone is), Kálnay László, Benedek Aladár, Ábrányi Kornél, Nagy Miklós, Erdélyi Gyula (ő Szilveszter néven egyébként több Rezeda-Alvinczi-regényben fontosabb szerepet játszik), Pongrácz Béla (Bonifác Béla néven jelentős szerepe van *A vörös postakocsiban*), Indali Gyula, Vadnay Károly neve tűnik fel, a nagyhíreúk közül pedig Csiky Gergelyé, Eötvös Károlyé, Mikszáth Kálmáné, Kiss Józsefé, Tóth Béláé, Ambrus Zoltáné, Bródy Sándoré és Lovik Károlyé. A nemzedéktársak közül Adyé, Révész Béláé, a Szomorjaké (Dezsőé és Emilé), a Zuboly néven közismert Bányai Eleméré, Molnár Ferencé, valamint Cholnoky Viktoré. A kiadók, laptulajdonosok és szerkesztők sorában pedig Miklós Andoré, Lázár Miklóssé, Mikes Lajosé és az eltévelyedett (Jaskula) Virág Béláé. Írónőkről is többször esik szó: Szendrey Júlia (az ő alakja köré Krúdy tárcákat, regényes elbeszéléseket is kerekített, sőt színdarabban is szerepeltette), Kánya Emília, Bajza Lenke, Majthényi Flóra, a Büttner nővérek (Lina és Júlia), Gyarmathy Zsigáné s a különöc Vay Sarolta grófnő mellett nemegyszer emlegeti a híres pesti kurtizánt, Pilisy Rózát, aki irodalmi babérokra is vágyott és saját költségén verseskönyvet jelentetett meg (Madame Louise néven pedig ő az egyik leggyakrabban visszatérő alakja a Krúdy-regényeknek). A közismert dilettánsok közül Hazafy-Veray János, Simli Mariska neve tűnik fel a legtöbbször, a levelező, szavaló és pohárköszöntő mintakönyvek szerkesztői közül pedig Mélyacsaié.

⁷ R.K.SZ.É. 61.

⁸ Ö.U. 439.

⁹ V.P. 126–127.

¹⁰ Efféle, az élet elirodalmiasodására utaló elbeszélői megoldásokból adódik a különböző narrátorok előadásmódjának egyformasága, amely már az első nagy sikerű Krúdy-regényben, *A vörös postakocsiban* is szembeötlő.

¹¹ „A vámmőrök olyan haragosan néztek Bonifác Bélára, mint egykor Kolhaas Mihályra, a kohlhaasenbrücki lócsiszárra néztek az Elbe mellett, s okozói lettek ezért hadjáratoknak, haláloknak, szerencsétlenségeknek, fejedelmi bánatoknak, amint az Kleist Henrik könyvében szóról szóra olvasható.” (V.P. 117.)

¹² „Ilics úr regényhős – folytatta Louise asszony, mert láthatóan kedvelte ezt a témát – Orosz regényből választottam a nevét.” (V.P. 85.)

¹³ „Maga Roselli Gemma a Tavaszi hullámokból – udvarol a pesti kereskedőnének, Késő Fáninak (R.K.SZ.É. 93.)

¹⁴ Pistoli esetében kétszeres shakespeare-i utalásról van szó: egy Pistoli nevű kocsmatöltelék a IV. és az V. Henrikben, illetve *A windsori víg nőkben* Falstaff csatlósaként lép színre.

¹⁵ „A leányka éjjel a szalon pamlagán Reviczky verseit olvasta fel a vendégnek, de a polgárkisasszonyok sem idegenkedtek este, felhomályban a kitért ablak virágcserepei közül kinyújtani fehér kezüket. Szent férfiak voltak a költők” – emlékezik az irodalom múlttá lett szebb napjaira Szilveszter. *A Retek utcai nyilvánosház vak zongoristája pedig így beszél. „Hétköznap nálunk is nagy keletje van a könyvnek. Szimónia – egykor jó házaknál nevelőnő – a szalonban a nagy lámpás alatt ül, és hangosan*

olvas a lányoknak. A múltkoriban az egész ház böngött egy olvasmányon: Levelek, amiket meg nem írtunk. És Csergő Hugó írta. A Fehér nász: mondta költő, és mindnyájan csöndesen sírdogáltunk.” (V.P. 203–204.)

¹⁶ „Anyegin! Tán csak azért volna jó még egyszer ifjú tanulónak lenni, hogy az elhagyott liget padján kivésett női szívek és névkezdőbetűik között először olvassuk ismét Anyegin Eugént! Moszkvába utazni és a balettnek tapsolni, Tatjana levelét venni és a Néva partján sétálni! Mindnyájan Anyegin Eugének vagyunk ifjú korunkban.” (V.P. 159.)

¹⁷ Arany János emlékezete. 1923. In: I. A. I. 234.

Az idézetek lelőhelyei

V.P. = A vörös postakocsi. Budapest, Szépirodalmi, 1956.

Ő.U. = Őszi utazások a vörös postakocsin. Budapest, Szépirodalmi, 1956.

R.K.SZ.É. = Rezeda Kázmér szép élete. Budapest, Griff, 1944.

I.A. = Írói Arcképek I-II. Budapest, Magvető, 1957.